

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.61

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Марина БОРИСЛАВСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу класифікацій сімейних правовідносин. Розкриваються характеристики певних видів сімейних правовідносин. У зв'язку з оновленням законодавства аналізуються зміни у підходах до характеристики сімейних правовідносин. Виявлена значна кількість проблем, пов'язана з неоднозначністю належності правовідносин до сімейних. Сформульовано висновок, що категорія сімейних правовідносин зазнає змін у різних історично-правових умовах, на їх розвиток впливають також зарубіжний досвід та міжнародні договори, практика міжнародних судових інстанцій. Обгрунтовано неможливість існування єдиної всеохоплюючої класифікації сімейних правовідносин. Її можна уявити лише як набір кількох поділів за різноманітними критеріями.

Ключові слова: сімейні правовідносини, класифікація сімейних правовідносин, регулятивне сімейне правовідношення, охоронне сімейне правовідношення, порівняне сімейне правовідношення, абсолютне сімейне правовідношення.

MODERN APPROACHES TO CLASSIFICATION OF FAMILY LEGAL RELATIONSHIP

Maryna BORYSLAVSKA,
Candidate of Law Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil Law and Process
of the Khmelnytskyi University of Management and Law

SUMMARY

Article is devoted to the analysis of classifications of family legal relationship. Characteristics of certain types of family legal relationship reveal. Due to the updating of the legislation changes in approaches to characteristic of family legal relationship are analyzed. A significant amount of problems, connected with ambiguity of reference of legal relationship to family is revealed. The conclusion is drawn that the category of family legal relationship changes in various historical and legal conditions, their development is influenced by also foreign experience and international treaties, practice of the international degrees of jurisdiction. The impossibility of existence of uniform comprehensive classification of family legal relationship is proved. It can be presented only in the form of set of the classifications given by various criteria.

Key words: family legal relationship, classification of family legal relationship, regulatory family legal relationship, security family legal relationship, relative family legal relationship, absolute family legal relationship.

Постановка проблеми. Держави без людей (населення) не буває. А люди народжуються та зростають в сім'ї. Тому відносини, пов'язані зі шлюбом, сім'єю, народженням та вихованням дітей, що становлять предмет сімейно-правового регулювання, мають не тільки важливе соціальне, а й державне, навіть геополітичне значення. Відповідно, актуальним є виявлення закономірностей правового регулювання сімейних відносин. Варто визнати, що, незважаючи на досить велику увагу до проблем правового регулювання різних видів сімейних відносин, у доктрині сімейного права досі немає єдиної думки з приводу базових категорій сімейного права (наприклад, поняття та види сімейних правовідносин). Не отримало однозначного визначення поняття сім'ї як головний та універсальний спосіб об'єднання суб'єктів сімейних відносин. Щодо останнього, то наявна невизначеність ускладнює наявну в багатьох державах світу тенденцію до легалізації одностатевих шлюбів (партнерств). Тим часом, від вирішення цієї проблеми залежить і визначення кола відносин, регульованих нормами сімейного права.

Усе це робить актуальним необхідність нового погляду як на загальну теорію сімейних правовідносин, так і на окремі види сімейних правовідносин, окремі сімейно-правові поняття та інститути, що до них належать.

Стан дослідження. Дослідження окремих видів сімейних правовідносин проводилося в усі періоди розвитку вітчизняної юридичної науки, починаючи з дореволюційного періоду (Є.В. Васьковський, О.І. Загоровський, Д.І. Мейер, Й.О. Покровський, В.І. Сінайський, Г.Ф. Шершеневич) й до сьогодення (Л.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, Л.В. Красицька, Б. К. Левківський, Л.А. Ольховик, О.П. Печений, О.М. Пономаренко, Л.А. Савченко І.Л. Сердечна, О.А. Явор тощо). У багатьох навчальних виданнях із сімейного права різних історичних періодів знайшли своє відображення питання регулювання прав та обов'язків тих чи інших суб'єктів сімейного права.

Проте безпосередньо загальної теорії сімейних правовідносин присвячене лише ґрунтовне дослідження Є.М. Ворожейкіна [1; 2], проте воно створювалося за зовсім інших соціально-економічних умов. Із того часу

сімейне законодавство та наукові проблеми, досягнення, відкриття пройшли значний шлях, що відбилося як на національному законодавстві держав (у тому числі України), так і на змісті міжнародних договорів та практиці міжнародних судових інстанцій (зокрема Європейського суду з прав людини). Зазначене свідчить про актуальність всебічної наукової оцінки та теоретичного аналізу проблем сімейних правовідносин.

Мета й завдання статті – критичний аналіз наявних у правовій науці підходів до поділу (класифікації) сімейних правовідносин, вироблення обґрунтованих підходів до систематизації сімейних правовідносин, відмежування їх від інших галузевих правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Традиційним способом визначення кола сімейних відносин є з'ясування їх видів. В юридичній літературі є різноманітні досить стандартні класифікації сімейних правовідносин (Є.А. Абашин, І.Ф. Александров, М.В. Антокольська, Л.В. Афанасьева, Є.М. Ворожейкін, Б.К. Левківський, О.П. Сергеев) [3; 4, с. 49–58; 5; 6, с. 34–40; 2, с. 92–97; 7, с. 15–23; 8, с. 285–290].

Найбільш детальний підхід до виокремлення окремих класифікації сімейних правовідносин можна побачити в О.П. Сергеева [8, с. 285–290]. Треба зазначити, що зазвичай в юридичній літературі простежуються досить консервативний, ustalений підхід до окреслення кола сімейних правовідносин. І це при тому, що самі науковці здебільшого висловлюють сумніви у всеохоплюючій ролі таких класифікацій. Тобто навіть найновіші зміни як у законодавстві, так і в суспільному житті, що стосуються сімейно-правової сфери, не призводять до кардинальних підходів до оновлення концепції класифікації сімейних правовідносин, хоча окремі спроби можна й побачити [9–11]. Це, зокрема, пов'язане зі складністю та багатоманітністю відносин, які традиційно сприймаються як сімейні. Наведемо аналіз найбільш характерних класифікацій сімейних правовідносин.

Так, залежно від благ, із приводу яких утворюються правовідносини [8, с. 285], вони поділяються на *особисті немайнові та майнові*.

У принципі безспірною є позиція науковців, що сімейні відносини, насамперед, мають немайновий характер. І саме виникнення немайнових відносин між подружжям, батьками (особами, які їх замінюють) і дітьми зумовлює виникнення майнових відносин, зокрема з приводу подружнього майна, аліментів [12, с. 12]. Фактично йдеться про те, що в сімейному праві майнові правовідносини мають похідний характер від особистих немайнових. Але мають місце і одні, і інші. Певною мірою застарілим варто вважати твердження О.І. Загоровського з приводу того, що в основі сімейних відносин лежать фізіологічні та моральні потреби, в основі цивільних відносин – потреби господарські [13, с. 2–3]. Нині цей принцип вже точно не діє, все перемішалось, господарські потреби (наприклад щодо майна) можуть бути вирішені (врегульовані) з допомогою сімейно-правових договорів, і навпаки, окремі потреби фізіологічної природи (наприклад, неможливість мати дитину) можуть бути вирішені шляхом цивільно-правових договорів (наприклад про застосування допоміжних репродуктивних технологій).

Особисті немайнові сімейні правовідносини мають своїм об'єктом нематеріальні блага, наприклад, ім'я, вибір місця проживання (перебування), особиста недоторканість, гідність особи, виховання в сім'ї, спілкування з близькими родичами тощо [8, с. 286]. Відповідно, ці правовідносини пов'язані зі вступом у шлюб та його припиненням, із вирішення подружжям спільних сімейних питань [14, с. 53], встановлення походження дітей, вибором імені дитини, вихованням дітей, забезпеченням спілкування близьких родичів, позбавленням батьківських прав та відібранням

дітей від батьків без позбавлення батьківських прав тощо [8, с. 286].

Досить усталеним та справедливим є висновок, що будь-які сімейні відносини у своєму нормальному розвитку регулюються переважно нормами моралі, а не права. Особливо, якщо йдеться про особисті немайнові відносини. Тому навіть тоді, коли вони розвиваються конфліктно, форму правовідносин набувають не усі з них. Наприклад, хоча СК України і зобов'язує подружжя спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги (ч. 1 ст. 55 СК України), однак будь-яких правовідносин із цього приводу не виникає, навіть якщо хтось із подружжя і відступає від цих принципів.

Проте, як зазначає О.П. Сергеев, виняток становлять ті особисті немайнові відносини, які визначають сімейно-правовий статус громадян, – перебування у шлюбі, встановлення походження дітей, усиновлення тощо. Втілення цих відносин у правову форму є показником їх більш нормального розвитку, порівняно з випадками, коли вони складаються лише як фактичні відносини [8, с. 285–286]. Держава зацікавлена сприяти перетворенню цих відносин у правовідносини.

На думку Р.О. Стефанчука, загальна система особистих немайнових прав у сфері сімейних відносин складається з трьох груп правовідносин. Вона включає такі особисті немайнові права фізичних осіб:

- ті, що виникають до моменту створення сім'ї (права на створення сім'ї, на заручини, на укладення шлюбу, на усиновлення [15, с. 31], на медичне обстеження наречених відповідно до ст. 30 СК України тощо);

- ті, що виникають під час перебування в сім'ї (особисті немайнові права подружжя, батьків та дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї тощо);

- ті, що виникають після припинення сімейних відносин (право особи, яка була оголошена померлою, у разі її з'явлення на поновлення її шлюбу з іншою особою (ст. 118 СК України), право матері та батька, що позбавлені батьківських прав, на побачення з дитиною (ст. 168 СК України) та на поновлення батьківських прав (ст. 169 СК України) тощо) [15, с. 31].

Якщо говорити про *майнові сімейні правовідносини*, то їх об'єктами виступають матеріальні блага (майно, що належить їх учасникам, та засоби матеріального утримання, які одні учасники сімейних правовідносин мають надавати іншим). Тобто однозначно в правовій доктрині розрізняють два види сімейних майнових правовідносин:

- правовідносини з приводу приналежності речей та інших матеріальних благ, що належать учасникам сімейних правовідносин. Особливість цих правовідносин О.П. Сергеев вбачає в тому, що оскільки сімейне законодавство встановлює особливий правовий режим лише для власності подружжя, цей різновид майнових сімейних відносин виникає тільки між ними. А відносини власності за участю інших суб'єктів сімейного права регулюються загальними нормами цивільного права [8, с. 285–286]. Погоджуючись із цим твердженням, варто застеретти, що й до відносин власності подружжя, окрім спеціальних норм СК України (гл. 7–8), можуть за потреби застосовуватися загальні норми ЦК України (гл. 26);

- правовідносини щодо матеріального утримання одних суб'єктів сімейного права іншими (аліментні правовідносини). Вони можуть виникати практично між усіма суб'єктами сімейного права – подружжям, батьками і дітьми, онуками і бабусями (дідусями), сестрами та братами тощо.

Разом із тим Ю.В. Константінова пропонує інший, нетрадиційний поділ майнових сімейних правовідносин,

виокремлюючи серед них речові, зобов'язальні та деліктні. Як приклад останніх науковець називає відповідальність батьків за шкоду, заподіяну їх неповнолітніми дітьми [10, с. 104]. Проте однозначно можна стверджувати, що зазначені відносини є цивільно-правовими, що, насамперед, підтверджується наявністю в ЦК України спеціальних ст. ст. 1178–1179. Стосовно таких майнових сімейних правовідносин, як речові та зобов'язальні, то тут йдеться про правовідносини з приводу права власності суб'єктів сімейного права та щодо утримання (аліментних). Усі інші зобов'язальні правовідносини, які можуть виникати між подружжям або іншими учасниками сімейних правовідносин, можуть бути врегульовані договорами, які за своєю природою є цивільно-правовими.

Можна виділити особливості сімейних майнових відносин:

1) вони більш сприйнятливі до правової форми, ніж особисті немайнові відносини. Це зумовлено самою природою цих відносин;

2) їх нееквівалентний характер. Причини цього такі: складність мір та рахунків у сімейних відносинах; значний вплив моральних норм та принципів. Так, моральний обов'язок батьків виховати та «поставити дитину на ноги» сприймається більшістю людей як нормальне явище. Н.М. Тарусіна підкреслює, що батьківська любов є явищем хоч й загально визнаним, проте не пояснюваним із точки зору природничих наук (насамперед, біології) [16, с. 8]. Говорячи про причини нееквівалентності сімейних майнових відносин, не можна не визнати й того, що чималу роль у цьому відіграє й прагнення держави перекласти турботу про своїх непрацездатних громадян на плечі їх найближчих родичів;

3) нерозривний зв'язок сімейних майнових відносин з особою їх учасників. Майнові права та обов'язки учасників сімейних правовідносин, на відміну від більшості цивільних прав та обов'язків, реалізуються лише їх носіями. Вони не можуть бути передані іншим особам за договором, відступлені у порядку цесії або переведення боргу [8, с. 286].

Варто погодитись з О.В. Косенко, що проаналізована нами класифікація сімейних правовідносин залежно від благ, із приводу яких вони складаються, не викликає жодних заперечень і є класичною для різних галузей вітчизняного права. Проте вона не дає уявлення про сукупність відносин, що утворюються в сімейному праві [11]. Разом із тим вона дає змогу побачити особливості майнових сімейних правовідносин (порівняно з майновими цивільними правовідносинами).

Ще однією «класичною», мабуть, для кожної матеріальної галузі права є класифікація правовідносин за **функціональною роллю**, згідно з якою сімейні правовідносини можна поділити на **регулятивні та охоронні**.

Традиційно для **регулятивних** правовідносин характерне те, що вони виникають із так званих правовстановлюючих норм та опосередковують правомірну, нормальну поведінку суб'єктів. Підставою їх виникнення є правомірні юридичні факти, а змістом виступає реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у процесі повсякденного дотримання, виконання та використання права [17, с. 84]. Звичайно, більшість сімейних правовідносин є саме регулятивними. Варто приєднатися до висновку, що регулятивні та охоронні правовідносини відрізняються не стільки завданнями чи галузевим приналежністю, скільки підставами їх виникнення, обсягом державного впливу на їх розвиток, засобами та методами, що застосовуються для досягнення мети. Причому ця мета є спільною для обох цих видів відносин та спрямована на захист прав та інтересів приватних осіб [18, с. 54].

Отже, наявність у сімейному праві як регулятивних, так і охоронних правовідносин – необхідне та об'єктивно наявне явище.

Охоронні правовідносини у своєму виникненні пов'язані з діяльністю контрольно-наглядового та охоронного характеру, виникають у зв'язку з фактом виявлення вчиненого правопорушення та притягнення винних до відповідальності, а також у процесі відновлення порушеного права [17, с. 84]. *Охоронне сімейне правовідношення* виникає у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів суб'єктів сімейних правовідносин [11]. Деколи навіть можна побачити виділення окремо охоронних та захисних правовідносин [19, с. 392], який, звичайно, базується на розмежуванні понять «заходи захисту» та «заходи відповідальності». Легальні поняття захисту та відповідальності відсутні у всіх галузях права, хоча для кожної із них ці правові категорії надважливі. За найбільш визнаним та, на нашу думку, логічним підходом у сімейному праві виділяють два види санкцій – заходи захисту та заходи відповідальності [20; 21, с. 13–131]. Відмінності між ними можна звести до такого: 1) їх мета (заходи захисту спрямовані на захист порушеного суб'єктивного права, а заходи відповідальності, крім захисту, й на покарання винного правопорушника); 2) наявність вини (заходи відповідальності застосовуються лише до винного порушника суб'єктивного права); 3) різні функції тощо [20, с. 22; 21, с. 130–138; 22, с. 50; 23, с. 130–131]. При цьому варто погодитись, що те, що для зобов'язаної особи є відповідальністю, для уповноваженої – заходами захисту, проте далеко не всі заходи захисту є при цьому заходами відповідальності. З огляду на те, що і заходи захисту, і заходи відповідальності виконують правозахисну функцію [21, с. 132], не бачимо потреби окремо виділяти захисні правовідносини.

До особливостей охоронних сімейних правовідносин належать такі:

– активна участь державних органів чи органів місцевого самоврядування, які діють в інтересах суспільства, певних осіб (насамперед, дітей) при порушенні питання про застосування заходів захисту або заходів відповідальності, процедурі вирішення цього питання, наслідках (наприклад обрання форми влаштування дитини після позбавлення її батьків батьківських прав);

– обмежений перелік способів захисту прав потерпілих осіб (порівняно з цивільно-правовими відносинами), що зумовлено особливостями сімейних правовідносин, зокрема, значною долею в них особистих немайнових правовідносин [11]. Крім того, зазвичай потерпілий (чи особа, яка його представляє) самою особливістю сімейних правовідносин обмежений у виборі способу захисту порушених прав, часто може бути застосований лише єдиний спосіб захисту;

– заходи захисту зазвичай спрямовані не на відновлення порушеного правовідношення, а на його припинення (зміну). Так, позбавлення батьківських прав не має на меті відновлення прав дитини, а спрямоване на запобігання в майбутньому завдання шкоди дитині шляхом припинення правового зв'язку між нею та матір'ю, батьком. Законодавство не передбачає можливості стягнення збитків із батьків, які виконували свої обов'язки неналежним чином [11];

– зазвичай охоронні сімейні правовідносини мають на меті захист прав та інтересів саме дитини.

Акцентуючи на порівнянні сімейних правовідносин з цивільними, варто вказати, що для охоронних відносин (як цивільних, так і сімейних) абсолютно не характерна рівність учасників правовідносин. Що стосується регулятивних правовідносин, то загально визнано, що цивільні

регулятивні правовідносини характеризуються рівністю учасників. Однак у сімейному праві, як зазначає О.В. Косенко, не всім регулятивним правовідносинам властива рівність правового становища учасників¹. У зв'язку з цим за критерієм рівності суб'єктів науковець поділяє правовідносини, врегульовані сімейним правом, на такі дві групи:

– правовідносини, в межах яких є необхідною та можливою рівністю правового становища суб'єктів (шлюбні, змішані правовідносини з елементами подружніх та батьківських відносин, відносини між колишнім подружжям щодо розділу спільно набутого майна);

– правовідносини, де виключається рівність прав і обов'язків суб'єктів (батьківські, аліментні правовідносини, відносини по вихованню дітей, що залишилися без батьківського піклування) [11]. Щодо останнього прикладу, то взагалі всі правовідносини з приводу влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мають комплексний характер (врегульовуються нормами адміністративного, цивільного та сімейного законодавства). Як справедливо вказує Д.А. Кокова, при всьому різноманітті прав та обов'язків, що виникають у цих правовідносинах, тільки невелика їх частина є сімейними. Насамперед, це права дітей, які залишилися без піклування [9, с. 16]. Відповідно, наявність елементів адміністративно-правового регулювання запобігає рівності учасників.

Не можна погодитись із висновком С.О. Лозовської, що відносини між членами сім'ї (відносини з приводу вступу в шлюб, припинення шлюбу, майнові та немайнові відносини між членами сім'ї) характеризуються рівністю учасників, оскільки мають приватно-правовий характер [24, с. 11]. Цю тезу взагалі важко прокоментувати. Аналізуючи сферу правових відносин, виникнення і розвиток яких ґрунтується на владних імперативних засадах, вираженої в праві державної волі або волі однієї зі сторін, Н.Н. Вопленко як приклад наводить ситуацію, коли один з подружжя порушує питання про розірвання шлюбу, а інший із подружжя не бажає цього [17, с. 87]. З цього можна зробити висновок, що однозначна належність шлюбних правовідносин до тих, в яких проявляється рівність сторін, мабуть, є передчасним.

Отже, значення поділу правових відносин на добровільні та державно-обов'язкові є явно недооціненим у науці. Тим часом такий розподіл сприяє виявленню юридичних меж державного втручання в особисте життя людини, наукового пошуку критеріїв розмежування індивідуального та суспільного інтересів у праві [17, с. 87].

У сімейному законодавстві деякі із закріплених правових можливостей розраховані на їхню реалізацію дітьми (тобто особами, які не досягли повноліття та не мають повної сімейної дієздатності). Дитина не тільки має право на спілкування з батьками, отримання відповідного сімейного виховання, висловлювати свою думку (звичайно, з урахуванням психофізичного розвитку) з усіх питань, які її стосуються, а й самостійно здійснює їх [7, с. 19–20]. Проте, звичайно, ці відносини не характеризуються рів-

¹ Втім, і в цивільному праві не все так однозначно. Так, залежно від волевиявлення з приводу вступу в правовий зв'язок суб'єктів правових відносин можна класифікувати на добровільні та обов'язкові (державно-обов'язкові) [17, с. 87]. Таким чином, є певна кількість цивільних відносин (у тому числі договірних), в яких становище учасників також не є повною мірою рівним. Як приклад можна навести поділ цивільно-правових договорів за підставою їх укладення на необов'язкові та обов'язкові, серед останніх варто назвати: 1) договори, які мали бути укладені особою внаслідок прямої вказівки закону (наприклад, договір банківського рахунку для юридичної особи, договір страхування цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану наземним транспортним засобом); 2) договори, необхідність укладення яких випливає з адміністративного акта (наприклад, укладення договору найму житла як наслідок видачу ордеру на житлове приміщення); 3) публічний договір (ст. 633 ЦК України) тощо.

ністю учасників, хоча за сучасним ставленням до дитини діти офіційно (на рівні міжнародних договорів) визнається суб'єктом права.

Підсумовуючи, зазначимо, що з огляду на очевидність того, що поділ правовідносин на регулятивні та охоронні може бути застосований у сфері сімейного права, зазвичай у навчальній та науковій літературі про нього не згадується. Хоча загальні питання охоронних сімейних правовідносин є досить актуальними, особливо з огляду на те, що зазвичай у наукових роботах досліджується позбавлення батьківських прав або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав, проте, як правило, відсутній комплексний підхід до питань захисту й охорони в сімейному праві. Варто зазначити, що й питання сімейних правопорушень стали предметом наукового інтересу досить нещодавно [25–28], хоча, звичайно, є актуальним та перспективним напрямом наукових досліджень.

Отже, поділ сімейних правовідносин на регулятивні та охоронні заснований на принципах сімейного права й сприяє встановленню меті регулювання та пріоритетним інтересам учасників сімейних правовідносин, які підлягають захисту [11].

Ще одна класифікація сімейних правовідносин досить широко висвітлюється в юридичній літературі. І хоча критерій поділу часто формулюється по-різному, вона дає змогу побачити суб'єктні особливості сімейних правовідносин. Б.К. Левківський пропонує проводити цю класифікацію за кількістю та особливостями суб'єктів [7, с. 19–20], О.П. Сергєєв – за ступенем індивідуалізації суб'єктів сімейних правовідносин [8, с. 287]. Більш вдалим формулюванням критерію поділу вважаємо **характер зв'язку між учасниками відносин, ступінь визначеності їх суб'єктів та змісту** [18, с. 54]. Відповідно, розрізняють сімейні правовідносини **порівняні та абсолютні**.

Оскільки будь-які сімейні правовідносини мають особистий характер і складаються тільки між певними особами, їх більшість побудована за типом *порівняних* правовідносин [8, с. 287], тобто таких, сторони яких чітко визначені [14], точніше, порівняне правовідношення характеризується тим, що в ньому конкретній уповноваженій особі протистоїть конкретна зобов'язана особа [10, с. 102] (кілька конкретних зобов'язаних осіб). Враховуючи специфічність терміна «*порівняні правовідносини*», деякі автори пропонують замінити цю назву на «конкретні правовідносини» [17, с. 85; 18, с. 55], хоча, на нашу думку, без особливої необхідності недоречно змінювати звичні, усталені терміни.

Більшість порівняних сімейних правовідносин можна поділити на такі, що складаються за участю двох або трьох учасників [7, с. 19–20]. Однак найбільш типовими є сімейні відносини, які виникають між двома учасниками. Наприклад, шлюбне правовідношення, підставою виникнення якого є шлюб, а учасниками, відповідно, виступають подружжя.

Досить рідко виникають сімейні правовідносини, в яких беруть участь три учасники [7, с. 19–20], О.П. Сергєєв вказує, що зустрічаються також такі порівняні правовідносини, в яких одночасно беруть участь більше трьох суб'єктів із самостійними правами та інтересами [8, с. 288]. Прикладом правовідносин за участю трьох суб'єктів можна вважати відносини між батьками та дитиною. Правовідносини, які виникають між батьками і дитиною з приводу виховання дітей, деколи пропонують розглядати як кілька простих (двосуб'єктних) правовідносин, тобто таких, в яких беруть участь тільки два учасники: кожен із батьків та дитина, а також тільки батьки [7, с. 20].

Проте варто погодитись, що такі багатосуб'єктні правовідносини, безсумнівно, утворюють якусь взаємопов'язану єдність, в якій правам та обов'язкам кожного з учасників кореспондують права та обов'язки двох інших суб'єктів. При цьому ця багатосуб'єктність правовідносин принципово відрізняється від широко відомої в цивільному праві конструкції множинності осіб у зобов'язанні. Остання, за твердженням О.П. Сергеева, навпаки, нехарактерна для сімейних правовідносин [8, с. 288].

Характерним прикладом, де такі сімейні багатосуб'єктні правовідносини не можна «розкласти» на кілька двосуб'єктних, є правовідносини щодо вирішення питання про визначення місця проживання дитини, чи надання неповнолітній особі права на шлюб, чи повної цивільної дієздатності до досягнення 18-річного віку, де важливою є позиція всіх суб'єктів – дитини (при визначенні місця проживання згідно з ч. 3 ст. 29 ЦК України – з десяти років), обох батьків.

Абсолютними вважаються правовідносини, де чітко визначеною (зазначеною) є лише одна сторона, а на іншій стороні виступає невизначена кількість осіб [29, с. 67]. Таким чином, абсолютними є такі правовідносини, в яких управомоченій особі протистоїть невизначене коло зобов'язаних суб'єктів. Що стосується *абсолютних сімейних правовідносин*, то їх число вкрай обмежене. Такими є відносини власності подружжя, які, як й будь-які інші відносини власності у цивільному праві, побудовані за моделлю абсолютних правовідносин. Тобто, якщо у спільній сумісній власності подружжя є якийсь майно, то жодна інша особа не має права порушувати їх право власності [14, с. 54].

Разом із тим у розглянутій сфері досить поширеними є *порівняні правовідносини, які набувають деяких рис абсолютних правовідносин*. Найбільш яскравим прикладом може виступати правовідношення, у межах якого реалізується право батьків на виховання дітей [8, с. 288]. Закон надає батькам переважне перед усіма іншими особами право виховувати свою дитину, забезпечуючи це право абсолютним правовим захистом (ст.ст. 151–152, 163 СК України) від втручання всіх інших осіб.

Досить новітнім є підхід Д.А. Кокової до класифікації сімейних правовідносин. В основу запропонованого нею поділу покладено *мету членів сім'ї*. Відповідно, сімейні правовідносини діляться на правовідносини, які передбачають задоволення: *загальних правових інтересів* членів сім'ї як особливої сімейно-правової спільноти; *індивідуальних правових інтересів* членів сім'ї (наприклад, тих членів сім'ї, що потребують виховання, утримання тощо) [9, с. 8].

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз сімейних правовідносин через призму їх класифікацій дає змогу сформулювати висновки. По-перше, жодна із них не дає змоги охопити усі правовідносини, які є сімейними; кожен із поділів має свої винятки. По-друге, класифікацію сімейних правовідносини не можна уявити як дихотомічну. По-третє, взаємозв'язок правових відносин різної галузевої належності настільки тісний та об'єктивно зумовлений, що значна частина із них є комплексними, а відповідно, одночасно належать до різних галузей права. З точки зору сімейних правовідносин найбільш характерними серед таких є відносини щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та відносини, які виникають у зв'язку з таким влаштуванням.

Список використаної літератури:

1. Ворожейкин Е.М. Актуальные проблемы теории семейных правовых отношений в СССР: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. М., 1973. 34 с.

2. Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. М.: Юрид. лит., 1972. 336 с.

3. Абашин Э.А. Семейное право: Учебное пособие. М.: Форум: ИНФРА-М, 2002. 128 с.

4. Александров И.Ф. Правовое регулирование семейных отношений: соотношение семейного и гражданского права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Самара, 2004. 182 с.

5. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник для вузов. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Юристъ. 2000. 336 с.

6. Афанасьева Л.В. Алиментні правовідносини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2003. 187 с.

7. Левківський Б.К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 198 с.

8. Гражданское право. Том 3. Учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М.: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2001. 632 с.

9. Кокова Д.А. Содержание семейных правоотношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2017. 23 с.

10. Константинова Ю.В. Семейные и гражданские правоотношения: сравнительно-правовой аспект. Вестник Московского университета МВД России. 2009. № 8. С. 101–105.

11. Косенко Е.В. Отдельные основания классификации семейных правоотношений Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. 2016. № 2. Том 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/otdelnye-osnovaniya-klassifikatsii-semeinyh-pravoотношений>.

12. Сімейне право України : підручник / Т.В. Боднар, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера [та ін.]; за заг. ред. Т.В. Боднар та О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

13. Загоровский А.И. Курс семейного права / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2003. 464 с.

14. Сімейне право України / С.Б. Булеца, В.В. Заборовський, В.Г. Фазикош та ін.; за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. К.: Знання, 2015. 375 с.

15. Стефанчук Р.О. Шляхи вдосконалення системи особистих немайнових прав фізичних осіб у сфері сімейних відносин. Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України. Матеріали Круглого столу. 25 травня 2006 р., м. Київ. Х.: Ксилон, 2007. С. 28–35.

16. Тарусина Н.Н. Ребенок в пространстве семейного права: Монография. М.: Проспект, 2014. 144 с.

17. Вопленко Н.Н. Правовые отношения: понятие и классификация. Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5. 2003–2004. Вып. 6. С. 76–89.

18. Харитонов С.О., Харитонов О.І. Цивільні правовідносини: Навчальний посібник. К.: Істина, 2008. 304 с.

19. Скасун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.

20. Данилин В.И. Ответственность по советскому семейному праву. Уфа: Издание Башкирского университета, 1980. 61 с.

21. Маркосян А.В. Юридические факты в семейном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М. 2007. 23 с.

22. Малейн Н.С. Защита семейных прав. Советское государство и право. 1972. № 3. С. 35–72.

23. Шевченко Я.Н. Совершенствование законодательства о семье. Теоретические проблемы соотношения гражданского и семейного законодательства; отв. ред. З.К. Симорот. Киев: Наук. думка, 1986. 167 с.

24. Лозовская С.О. Семейное право. Учебник. М.: Проспект, 2015. 368 с.

25. Єфремова І.О. Заходи відповідальності у сімейному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2017. 19 с.

26. Тонієвич Є.Д. Санкції в сімейному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 160 с.

27. Логвінова М.В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 20 с.

28. Мироненко В.П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2001. 19 с.

29. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. М.: Статут, 1999. 710 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Бориславська Марина Вячеславівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Boryslavska Maryna Viacheslavivna – Candidate of Law Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil Law and Process of the Khmelnytskyi University of Management and Law

marina_mak@i.a

